

Carl Schmitt i »demokracija na dugme«

Holger van den Boom

Braunschweig

Sažetak

U suvremenom društvu na djelu je nekoliko važnih procesa: kriza političkog predstavnništva, jačanje lokalnog političkog sudjelovanja i informacijski preobražaj društva. Tehničke mogućnosti približile su nas idealu neposredne demokracije. Tehnički ostvariva »demokracija na dugme« sadržajno je suoblikovana komunikacijskim sredstvom. Carl Schmitt suočen s krizom parlamentarizma dobro je vidio dva puta njegova ukiđanja: diktaturu i neposrednu demokraciju. Odlučivši se za svojevrsni srednji put, Schmitt mogućnosti naroda da odlučuje svodi na sposobnost digitalnog odgovora s »da« ili »ne« na unaprijed postavljeno pitanje. Binarna šablona da—ne, prijatelj—neprijatelj, temelj je i informacijskog procesa.

1. Politička kultura današnjice u cjelini, ne samo u SR Njemačkoj, nalazi se pred dva ozbiljna problema koje treba razmatrati prvenstveno filozofski. 1. Doživljavamo novu krizu supstancije parlamentarizma 2. Sve je više znakova jedne »politike odozdo« koja se širi u svim sredinama (građanske inicijative, sudjelovanje građana, regionalizacija i komunalizacija politike, politički štrajkovi itd.). Rudiger Altmann nedavno je pitao, pozivajući se na Carla Schmitta: »Postoji li još takvo što kao da capo vajmarske scene?« (C.S. u.d. Liberalismuskritik, 28). I odgovara: »(...) u međuvremenu je počelo propadanje predstavnništva novom neslućenom žestinom. Ono zahvaća crkve, sveučilišta i gotovo sve institucije, ne štedeći čak ni parlament. Čini se da za društvo koje se dalo na traženje svog identiteta, predstavnništvo postaje natuknica za otuđenje i manjkavu zastupljenost.« (ibid. 28 sl.) Sadašnje stanje duhovno po mnogo čemu nalikuje, premda nikako u svakom pogledu, onome koje je Carla Schmitta 1923. potaklo da napiše: »Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus« (»Duhovno-povijesni položaj današnjeg parlamentarizma«). Ipak, bitna se razlika spram tadašnjeg položaja uglavnom može opisati činjenicom da se današnje civilizirano društvo, bez obzira na poredak, a s obzirom na njegovu reprodukciju, ne može više naprosto nazvati industrijskim društvom, jer je već poodmaklo na putu u *informacijsko društvo*. Nove tehnologije u svim društvima pobrinule su se za temeljne promjene, a to će

činiti i dalje. Mogućnosti politike nisu se mogle tada, a danas tek to pogotovo ne mogu, prikazivati bez analize tehničkoga u tehničkom društvu.

U središtu mojih razmatranja, nastalih za vrijeme bavljenja spisima Carla Schmitta, stoji sistemsko pitanje o takozvanoj »demokraciji na dugme«. Jedno tako etiketirano društvo bavi se donošenjem političkih odluka na principu jednostavne djelatnosti pritiska na dugme pojedinih individua. U tome je sadržana njegova tehnički radikalizirana predodžba neposredne demokracije. Svakom je građaninu postalo *tehnički* moguće da glasanjem neposredno sudjeluje u svim političkim odlukama. Danas bi, na primjer, svaki građanin mogao tehnički bez problema preko interaktivne televizije, što već i postoji (kao teletekst u SR Njemačkoj), biti povezan s vladinom centralom, koja, recimo, svake večeri poslije vijesti postavlja pitanja na koja građanin odgovara pritiskom na dugme, a to znači demokratski suodlučuje.

Ova predodžba bez sumnje, na stanovit način otjelovljuje jedan ideal, upravo ideal neposredne demokracije. Moglo bi se također reći da se ono što na naivan način izražava riječ demokracija, naime vladavinu naroda, a to znači svih građana, zaista može ostvariti pritiskom na dugme. Sve ozbiljnije prepreke obuhvatnoj i neposrednoj demokraciji bile su do sada tehničke prirode. Jednostavno nije bilo fizički moguće svakoga u svako vrijeme pitati o njegovoj političkoj volji. Narod je prevelik za stvaran narodni skup, prilike za to mogle bi se prerijetko pružiti — već Rousseau nije ozbiljno mislio da bi makar u gradu-državi Ženevi mogao uvesti definitivno provedivu neposrednu demokraciju. Danas bi ona *bila* provediva, jedan je filozofijski misaoni model postao tehnički ostvariv.

Za to je bio odlučujući razvoj komunikacijske, općenitije informacijskih tehnika koje su u stanju, naravno bez upitnog pogleda na početne realnosti, tako bi se moglo reći — osloboditi društvenu komunikaciju od svake fizičke zapreke. Komunikacija je danas moguća na svakoj udaljenosti, u svako vrijeme, u svakom željenom obliku.

Dakako, je li ona poželjna, sasvim je drugo pitanje, koje se tiče i poželjnosti neposredne demokracije. U ovom trenutku mogao bi se odlučiti da dalje govorim samo još o neposrednoj demokraciji i da pritom poštujem samo golu činjenicu da je ona tehnički ostvariva. Neki, možda, misle da se na same tehničke okolnosti ne treba obazirati; moglo bi biti dovoljno da se zna — neposredna demokracija *jest* tehnički ostvariva. Nakon toga mogli bismo postaviti filozofijsko pitanje: bi li ona bila i željena. Ne bismo više doticali njene više puta spominjane prepreke da od ideala prijeđe u stvarnost. Tako bismo neposrednu demokraciju, doduše, filozofijski obradili, ali samo kao pojam, kao apstrakciju, takoreći u analitičkim sudovima.

Ovaj postupak, iako se možda čini jednostavnim lakim, uopće se ne preporučuje. Razlozi su sasvim jednostavni: Kao što znamo, svaku komunikaciju sadržajno određuje i tehnika kojom se služi. To znači, sadržajnu realizaciju neposredne demokracije nije moguće apstraktno raspraviti, dakle, zanemarujući tehničke datnosti pod kojima bi neposrednost danas bila ostvariva. Doduše, više nema fizičkih prepreka za neposrednost, ali upravo zato postaju sadržajna određenja neposredne demokracije suoblikovana.

To bi se, dakako, moglo opet shvatiti vrlo trivijalno, kao da bi netko želio istraživati realnu mogućnost neposredne demokracije iz kuta gledanja bilo

koje teorije medija. Pod tim okolnostima za tumačenje demokracije na dugme trebali bi biti mjerodavni znanstvenici koji se bave medijima. Ne toliko politolozi, koliko znanstvenici publicistike, i, stvarno, oni se i osjećaju mjerodavni. Ako, na primjer, mislimo na znanstvenike koji istražuju televiziju i njezine učinke. Oni već odavno opisuju politiku kao medijski spektakl.

Postoji jedna sasvim političko-filozofijska mogućnost i potreba raspravljanja sadržajnih aspekta neposredne demokracije, ako ih mediji suodređuju. Jedno je takvo istraživanje, iako ne svjesno u tehničkoj terminologiji, izvršio Carl Schmitt. Prema njegovoj metodici i njegovim rezultatima dade se objasniti s kojim se problemima i opasnostima filozofija mora susretati ako želi realne političke zaplete, ako već ne izbjeći, a onda barem ispravno tumačiti i dosljedno imenovati.

2. Demokracija na dugme ne pojavljuje se u Schmitta pod tim već polemičkim imenom. Ali on bi, to je jasno, polemiku protiv nje potpuno odobravao. Iako bi se ona, s druge strane, cynički nudila kao moguće rješenje u krizi vajmarskoga parlamentarizma, što čini, kao što izgleda, pogotovo danas. Schmitt je želio misaono reagirati na dvije okolnosti: 1. na propast parlamentarizma; 2. na istovremenu pojavu moderne masovne demokracije. Budući da je kao treće u prostoru stajao još i fašizam, to ga je dovelo konačno do toga da kod misaonih napora oko prva dva problema, ako se zanemare njegove osobne upletenosti, nije, kao što je vidljivo iz rezultata, najsretnije postupio, da se blago izrazimo.

Schmitt je bio općenito, tako se, možda, smije reći, motiviran građanskim intencijama. Vlasništvo je za njega predstavljalo temeljnu pravnu kategoriju, izraženu u posjedu i naobrazbi. Njegove predstave o pravu razvijale su se, od Hegela dalje, građanskim obrazovanjem, iako je on prema obrazovanom građaninu koji je diskutirao u parlamentu bio sarkastičan. Sasvim je točno Ingeborg Maus u »Rechtstheorie und Pol. Theorie im Industriekapitalismus« 84 (»Teorija prava i politička teorija u industrijskom kapitalizmu«), sažela Schmittove motive, »koji sudbinu vajmarskog ustava čine ovisnom o očuvanju osnovnih principa jedne ekskluzivno građanske pravne države, i pod uvjetima moderne masovne demokracije.« Očuvanje osnovnih principa ekskluzivne građanske pravne države: to je bez sumnje dobroćudna i odgovarajuća kratka formula za Schmittove ukupne napore. Ali, također je neosporno da je naročito od 1933. dokumentirano prema promijenjenim političkim okolnostima krajnje oportunističko misaono stajalište, čije objašnjenje do danas, čini se, nije puno odmaklo i zbog nedostatka prikladnih Schmittovih samosvjedočenja. Da li se unutar toga razvijao konformistički, adekvatno situaciji ili nezavisno? Još ću samo napomenuti da je Schmitt podlegao opasnosti koja je izbila u polarizaciji od supstancijalnog parlamentarizma i neposredne demokracije, što uostalom, dakako, uvijek može ponovo nastupiti, iako u drugim izražajnim oblicima.

U Vajmarskoj Republici vidi Schmitt supstancijalni, to znači istinski sadržajni parlamentarizam ugroženim. Razlog tome je izbijajući pluralizam interesa. Schmitt se suprotstavlja, kao što Ingeborg Maus kratko piše, »legalnom sistemu koji je zaokupljen rastućim deprivilegiranim interesima«, (86). Radi se o mogućnosti da specijalni interesi blagostanja i sigurnosti utječu posredstvom države odnosno parlamenta. I to na slijedeći način: država se pod utjecajem interesa mijenja u državu prijekog stanja, koja parlamentarno donosi samo

još decizionističke izvanredne zakone, dakle, u osnovi nije više zakonodavna nego je postala izvršna.

Schmitt se ponovo podruguje neduhovitosti toga postupka, pri čemu ciniki potvrđuje normativnu snagu činjeničnog: »Zakon je sve što parlament zaključuje«. Ne, njemu to čisto formalno svakako nije dovoljno. Parlament treba, štoviše, garantirati univerzalnost zakona, a ne *ad hoc* poduzimati decizionističke, često svrsishodne mjere koje pripadaju egzekutivi, modernije rečeno, parlament se ne treba baviti »managementom krize«. Citiram još jedanput Ingeborg Maus: U Schmittovu anakroničnom oživljavanju univerzalnosti zakona, koje je izigrano protiv prodiranja izvanrednih zakona, ponavlja se dobro poznat proces iz Schmittove općenite kritike parlamentarizma; U inzistiranju na tim 'potpuno popljesnjivjelim' duhovnim temeljima parlamentarizma s obzirom na promjenljivu stvarnost, upravo se u ime osnovnih principa jedne institucije radi na ukidanju te institucije«, (99). Doista! Budući da instituciju parlamenta nije više čisto predstaviti, ona mora biti odstranjena — takav zahtjev nazvali bismo čistim političkim avanturizmom, kad ne bi dolazio od Carla Schmitta (koji sebe, uostalom, barem ponekad naziva intelektualnim avanturistom). On je, naime, vrlo dobro vidio da postoje dva jednostavna misaona modela za ukidanje parlamenta: (1) diktatura i (2) neposredna demokracija.

Interesantno je da se opisi koje Schmitt napokon daje, svode na čudnu vezu diktature i neposredne demokracije.

A to je ovako: Schmitt najavu deprivilegiranih interesa tumači propašću društvenog homogeniteta, na što se stalno žali. Upravo jedan takav homogenitet on smatra neophodnom pretpostavkom djelatnog, supstancijalnog parlamentarnog sistema kao građanske pravne države. Homogenitet je sadržajni uvjet formalno-apstraktne pravne jednakosti ili liberalnosti u pravnoj državi. Istinska jednakost, na kojoj se temelji pravna jednakost, jest supstancijalni homogenitet. Naprotiv, društvena je masa u masovnoj demokraciji moralno heterogena i partikularna.

Nije baš jasno što Schmitt razumijeva pod homogenitetom. Jasno je samo da ga je kasnije poistovjetio, iako samo privremeno, s rasnom jednakošću. Pretpostavljena rasna jednakost dopušta, po njemu, fašističkoj državi da u narodnom »velikom prostoru« provede »konkretno klišeizirano mišljenje«. Takvo konkretno mišljenje zamjenjuje decizionizam, pri čemu je svaka poduzeta mjera opterećena supstancijalnim značenjem poretka, a to je varijanta političke teologije.

I nakon 1945, zaključuje Ingeborg Maus, ostaje u svakom slučaju »stabilan centar djela od 1912. do 1978. (. . .): utemeljenje autoriteta, koji se konstituiraju s one strane legalnih veza, čuvanjem nadzakonskih pravnih principa« (134). Diktatura se ublažava u autoritet!

3. Što je međutim, s drugom alternativom ukidanja institucije parlamenta, s neposrednom demokracijom? Ovdje je poučan, ponajprije, Schmittov spis »Volkentscheid und Volksbegehren« (»O referendumu i zahtjevu za referendumom«) iz 1927, koji on shvaća kao »Prilog tumačenju Vajmarskog ustava i učenju o neposrednoj demokraciji«.

Umjesto o neposrednoj demokraciji Schmitt govori i o političkoj teoriji »čiste demokracije« (vidi sadržaj); on se dakle, izravno nadovezuje na idealnu predodžbu. Ali tu se pri tom radi, naposljetku, o »Prirodnim granicama neposredne demokracije« (3. odlomak, 31). U svome spisu »Verfassungslehre« («Nauka o ustavu») iz 1928. posvećuje posebno poglavlje (21) »Granicama demokracije«. Takve »prirodne«, to znači iz političko-filozofijske dedukcije prepoznatljive, granice razlikuju se od dotičnih ustavom *expressis verbis* utvrđenih granica čiste demokracije. Prirodnim granicama ne pripadaju osobito ni eventualne fizičke, dakle tehničke granice čiste demokracije. Želio bih, nadalje, pokušati ustvrditi upravo povezanost između prirodnih granica i načina na koji bi danas čista demokracija mogla biti tehnički ostvarena.

Schmitt počinje tvrdnjom: »Vrlo prošireno, površno shvaćanje jednostavno smatra 'demokratskim' da se sve moguće prepusti 'narodu', a 'nedemokratskim' da se samo i pita što 'narod' uopće može« (31). Uvjerenje koje se smatra idealno demokratskim mišljenjem želi dakle sve moguće prepustiti narodu. To smijemo uzeti sasvim doslovno: narodu treba biti prepušteno sve ono što je referendumom uopće *moгуće* odlučiti, pri čemu bi taj pojam trebalo još istražiti. Schmitt opravdano hladno postavlja pitanje što narod uopće »može«, pri čemu ostaje da i taj pojam mogućnosti valja istražiti. Schmitt zaplovljuje, doduše, odmah u opasne vode kad — za današnje pojmove iznenađujuće oholo — nastavlja: »Mislim da hrabar narod u velikim i odlučujućim trenucima može neizmjerljivo mnogo« (31). Pitanje o tome što narod »može« premješteno je, tipično za Schmitta, u svom radikalnom značenju s pravne na povijesnu razinu. Mogućnosti referendumu, dakle, ono što narod »može«, ovdje je vezano za »odlučujući trenutak«. Narod uopće ne odlučuje, štoviše odlučuje povijesni trenutak koji na mističan način traži u narodnoj volji svoj neposredni izraz.

Naprotiv, tako Schmitt razračunava s demokratom koji se sam smatra takvim, »u zakonima reguliranoj životnoj svakodnevici bilo bi apsolutno potvrđivanje tog pitanja besmisleno« (31 sl.). U nizinama svakodnevne zakonitosti neposredna je demokracija besmislena. Odgovor na pitanje: zašto?, dobit ćemo kasnije. Najprije ćemo se suglasiti sa Schmittom kada kaže: »U svakom slučaju, nijedna demokratska država nema interesa da besmislenim proširivanjem izvjesnih predodžbi i metoda dovede svoju državnu formu do apsurdna« (32). Čista demokracija u povijesno odlučujućim trenucima da, u svakodnevnom životu ne, jer bi to bilo apsurdno. Čista je demokracija općenito nemoguća jer bi njezina realizacija bila apsurdna. Schmitt se više ne zadržava na tome da čistu demokraciju proglasi tehnički nemogućom. On, čini se, vrlo dobro naslućuje, iako još ne zna, da je ona tehnički odmah moguća. Apsurdnost neposredne demokracije proizlazi, po njemu, iz slijedećih razloga: »iz svojstva subjekta 'narod', iz prirodne stvari, iz metoda utvrđivanja narodne volje i iz duhovnih i moralnih principa demokracije« (32). Ovdje nabrojani razlozi za prirodno ograničenje neposredne demokracije mogu se podijeliti u dvije grupe: subjekt naroda, kao i duhovni i moralni principi demokracije, spadaju, jasno, na jednu stranu, a priroda stvari i metode utvrđivanja narodne volje, na drugu stranu.

Promotrimo najprije drugu grupu, takoreći, trezveniju. Schmitt gađa odmah u bit: »Ako pojedini građanin treba zauzeti stajalište prema stvarnom pitanju, pitanje mora biti najprije autoritativno formulirano, da se iz tisuća i

milijuna tajnih pojedinačnih glasanja uopće može doznati rezultat« (36). Pri tom Schmitta ne brine vladajući autoritet po sebi, kako je vidljivo iz njegova stava prema autoritativnom, duhovno supstancijalnom parlamentu. Ali on kao pravnik vidi razumljivu mogućnost zloupotrebe: »Da već samo formuliranje može značiti ugrožavanje ili zavaravanje istinske volje naroda, a tko ima moć da formulira, presudno utječe na rezultat, to je bilo češće primijećeno« (36). Ono na što Schmitt ovdje upozorava jesu takozvana sugestivna pitanja, koja su formulirana tako da je odlučivanje o njima već anticipirano u njihovu postavljanju. Na odlučivanje se već presudno utjecalo. U svojoj »Nauci o ustavu« on objašnjava »da je onaj tko postavlja pitanje u stanju sasvim pitanjem odrediti stvarno odlučivanje (...), utjecaj postavljanja pitanja ne proizlazi samo iz izbora vremena glasanja ili iz mogućnosti da se pronađu sugestivne formulacije u kojima odgovor može biti već sadržan i anticipiran. To su tehnička pitanja masovne psihologije (...)« (Verf. 279). On daje primjer: »Želi li se njemačkim glasačima postaviti pitanje da li oni žele mir ili ne, tada bi se lako mogla dobiti gotovo jednoglasna većina, a da se time ne postigne stvarna odluka« (37). Naime, to pitanje nikako ne odlučuje o miru, nego o tome da li ona partija koja je iz eventualno taktičkih razloga usvojila temu mira, dolazi na vlast ili je zadržava.

Zacijelo je u principu zamislivo (a na referendumima već i prakticirano) da se prije odlučivanja o pitanju odluči o formuliranju pitanja, naime o tome je li alternativa adekvatno postavljena. K objektno-jezičnoj dodala bi se metajezična razina. I tako bi, dakako, ostalo ispravno ono što Schmitt iznosi kao stožer: »Narod može reći samo DA ili NE« (36). Ovdje se, dakle, daje precizna i trezvena definicija onoga što narod u odnosu na neposrednu demokraciju »može« — to je i bio polazni Schmitov problem. »Većina može (...) u krajnjem slučaju na pitanje da li pitanje treba postaviti, odgovoriti s DA. Narod koji u tajnom pojedinačnom glasanju očituje svoju volju može odgovoriti, ali ne pitati« (37). Budući da narod, doduše, može odgovarati s DA ili s NE, ali ne može inicijativno pitati, može upravo ono, što danas može i stroj za obradu informacija. Reći DA ili NE, jedno od drugoga, sadrži tehnički gledana u principu djelatnost pritiska na dugme. Neposredna, čista demokracija, realizirana tehničkim sredstvima, razotkriva se kao mašinerija za obradu informacija. Ona prisilno postaje demokracija na dugme.

4. U stvari je ovdje podastрто jezgro naše problematike. O takozvanoj nevedenoj upitnoj rečenici, dakle o pitanju tipa na koja se odgovara s DA ili NE, u filozofiji je jezika i logici odavno iscrpno raspravljano. DA ili NE utjelovljuje binarni princip moderne digitalne informacijske tehnike. Informacija je svaka binarno strukturirana shematika. U svim diskusijama radilo se i radi se o problemu da li se takvom upitnom rečenicom mogućnosti smisla u semantičkom okviru ograničavaju ili ne. Ako da, sastojala bi se u odnosu na našu temu, prirodna granica neposredne demokracije kao demokracije na dugme u tome da se, »ne može svaki mogući politički smisao u okviru političke shematike čisto demokratski obraditi«, povrh tehničkih pitanja psihologije mase; nego upravo samo takav smisao koji se podvrgava logici navedene upitne rečenice. Još općenitije rečeno, demokracija na dugme, sa svojim tipičnim ograničenjem navedene upitne rečenice što ograničava smisao pojavila bi se samo kao politička kvintesencija jednog društva, koje će ubrzo sve komunikacije

odvijati u obliku takve upitne rečenice, kao kvintesencija, dakle, informacijskog društva. Neposredna je demokracija kompjutor u obliku društva samog.

Promotrimo taj odnos malo preciznije. Arbot porhyriana, differentia specifica, »affirmo« odnosno »nego« srednjovjekovne logike: oni slave svoje radosno uskrsnuće u kompjutoru, ali u kompjutoru nije prisutan samo srednji vijek. Leibnitz je ubrzao mogućnosti dvovalentnoga mišljenja kao računanja. Immanuel Kant je postavio »dokaznu snagu« koja odlučuje između DA i NE, »rasudnu snagu«, čak u središte svoje misaone zgrade.

Binarno mišljenje, koje se pripisuje procesima informacijskog društva, nema, prema tome svoje porijeklo u kompjutoru, ali nedvojbeno kroz njega razvija svoju društvenu eksplozivnost. Binarno mišljenje, kažu, znači misao u šablonama, mišljenje u crno-bijelom oslikavanju. Posljedica su binarnoga mišljenja, koje se pokorava onome ili/ili, tvrdi se, bezbrojne simplifikacije i ozbiljno propadanje sposobnosti društvene diferencijacije. Binarno je mišljenje regresivno, ono, kažu, vraća mišljenje na infantilni način mišljenja, na neukusne suprotnosti kao što su dobro i loše, točno i pogrešno, lijepo i ružno. Tako se danas, dakako, očituju kritički glasovi (W. Volpert i drugi) o djelovanju kompjutora unutar kojega postoje samo DA i NE, 1 i 0. Kao i uvijek, taj često kao »decizionist« etiketirani Carl Schmitt, kome se činilo da se bit političkog sastoji u binarnoj šablona prijatelj–neprijatelj, morao bi, zapravo, biti zadovoljan s prirodnim decinionizmom tehnički realizirane neposredne demokracije. On to ipak nije. Dublji motiv njegova odbijanja nije nikako u šabloniziranju pitanja na konačno DA i NE.

Zbiljski motiv veže se mnogo više na ono što Schmitt naziva »demokratski prafenomen«. Među razlozima zbog kojih nastaje prirodna granica neposredne demokracije naveo je Schmitt prirodu naroda. On piše: »Jer najistinskija djelatnost, sposobnost i funkcija naroda, jezgro svakog narodskog izjašnjavanja, demokratski prafenomen, ono što je i Rousseau imao u vidu kao pravu demokraciju jest aklamacija, saglasno ili odbijajuće klicanje okupljenog mnoštva«, »Volksentscheid« (Referendum 34). Dakle i demokratski prafenomen, aklamacija, sastoji se, na iznenađujući način, iz suglasnosti, odnosno odbijanja. Smijemo se upitati što treba prethoditi suglasnosti odbijanju prije DA i NE? Je li možda veći užitak čuti aklamacijski zaurlano DA! na pitanje: hoćete li totalni rat?, nego istoznačno DA dobiveno zbrajanjem glasačkih listića?

To odobravajuće DA! Goebbelsu, za Schmitta ne predstavlja problem, jer on proglašava *neorganiziranost* supstancijom demokratskog naroda. Narod je kao takav uglavnom neorganiziran, to je pretpostavka *svake* društvene organizacije. Demokratski se prafenomen očituje, unaprijed, svakoj organizaciji: u tome je, doista, snažna razlika nasuprot glasačkom listiću perfekcioniranim u pritisku na dugme. Spremnost neposrednosti pritiska na dugme znači tehničku organizaciju. Schmitt vrlo oštro ustvrđuje: »Neposrednost demokracije ne da se organizirati a da ne prestane biti neposredna« (49). Neposredna je demokracija, u jednom pogledu, tehnički moguća, jer sve predstavničke posrednosti mogu biti zaobidene izravnim pritiskom na dugme. U drugom pogledu, neposredna demokracija ipak nije moguća, ukoliko se, da bi postala realna, naime, mora služiti stanovitim, upravo tehničkim i tehnički organiziranim *sredstvima*. Neposredna je demokracija suprotnost u sebi samoj, upravo onda kada je tehnički treba realizirati, a to znači svagda: kada se treba organizirati. Riječ »ne-

posrednost« sada potpuno mijenja svoj politički smisao: više nije važna suprotnost prema kako god organiziranom predstavničkom sistemu, već nezaobilazna tehnička posrednost svake radikalizirane demokracije. Gledajući tako, kriza parlamenta sastoji se u tome — da je kontraproduktivno prema nastojanjima za više, to znači neposrednije demokracije — u svojoj reprezentativnosti prepravljjan za to nužnim tehničkim medijima i zadugo zamijenjen.

Neposredna je demokracija, po Schmittu, konačno moguća ipak samo kao aklamacija u stvarnom, spontanom zboru. »Jer bez ostatka formalizirani narod gubi svoju životnu veličinu i snagu, a najprirodnije, i najneotuđivije pravo svakog naroda, aklamacija, njemu je organizacijom oduzeta« (49). Preostati može samo »izolirana, neodgovorna privatna osoba« (35). Demokracija na dugme atomizira narod neizbježnom tehničkom organizacijom svoje neposrednosti.

5. Jasno je da Carl Schmitt ne može, u čemu na kraju ponavlja rusozizam, dati upotrebljiv recept za moderno pojmljenu djelatnu demokraciju. Demokratski prafenomen zahtijeva prisutnost da bi u svakom pogledu garantirao neposrednost. Prisutnost naroda je ipak fizički nemoguća. S druge strane, po Schmittu je postojeći reprezentativni parlamentarni sistem propao. Što ostaje? Schmitt zna da svakodnevni društveni život u državi mora biti organiziran. Tako on zahtijeva državu koja je, doduše, svojim ustavom organizirana, ali dobiva toliko aklamacijskih trenutaka — a to su povijesno odlučujući — koliko god je moguće. »U stvari nema države koja bi se (. . .) mogla odreći aklamacija. (. . .) Aklamacija je vječni fenomen svake političke zajednice. Nema države bez naroda, nema naroda bez aklamacije« (34). Takve dijagnoze vode, zapravo, u zahtjev za autoritativnom državom vođe: »I apsolutni vladar treba mnoštvo svog naroda u počasnom dvoredu koji mu kliče« (34). Nema sumnje, kod takve pesimističke slike čovjeka fašizam, i ne samo on, viri iza ugla.

Problem koji ipak iz Schmittovih razmišljanja možemo izvući za našu sadašnjicu jest pitanje o odnosu organizacije i aklamacije. Ako, s obzirom na buduće informacijsko društvo, smijemo izjednačiti organizaciju s tehnologijama komunikacijske tehnike, pitanje glasi: »Kako je moguća aklamacija u uvjetima informacijske tehnike?«

Schmitt pojavu demokratskog prafenomena, aklamaciju, zamišlja na način da »narod na stvarnom zboru na trgu ili jednom drugom mjestu nastupa kao okupljena zajednica« (33). Dakle, aklamacija zahtijeva *zborište*, agoru. Samo je ovdje, ali ovdje i djelotvorno, narod od početka inicijativan, već time što se okuplja. Uzajamno promatranje unutar takvog zbora predstavlja prvobitnu javnost kao inicijativu za održavanje vijećanja. Sve drugo bilo bi, po Schmittu, zbrajanjem, Kantovim riječima rečeno: puka *synthesis speciosa*, a ne *synthesis intellectualis*.

Danas bi se trebalo nadovezati, povrh Schmittova postavljanja problema, na u međuvremenu nastalu društvenu napetost svijeta života, tehničkog svijeta i objektivno-znanstvenog svijeta, s kojim moramo izaći na kraj. Svijet života, to znači svijet u kojem živimo u svakodnevnoj svijesti — pojam potječe od Edmunda Husserla — ima, naime, potpuno karakter jednog zborišta naivnoga i odlučnoga djelovanja. Doduše, Husserl nije svladao problem prvobitnog socijaliteta svijeta života. Naime, kontinuiranoga temeljnog *situativiteta*, to znači trenutačnost upravo svakodnevnog opstojanja, o kojem Schmitt

misli da bi, na njega primijenjena neposredna demokracija, bila besmislena, jer ona zahtijeva organizaciju. Husserl je, kao i Schmitt, uvijek orijentiran na staroevropski subjekt. Ali on ipak svijet života naziva »univerzumom zornosti«; tehnički svijet proizlazi, po njemu, iz svijeta života kroz tehničku praksu. Problem sadašnjice dade se fiksirati tako, da su doduše društveno relevantni mediji kao televizija, u međuvremenu pojačano zorni, vizualni (a time načinu opstojanja svijeta života čak bolje odgovaraju nego, naprimjer, pismo), ali društvo, odnosno društveni proces sam, postaju kroz medijska posredovanja po principu pritiska na dugme sve neočigledniji, jer u njima nestaju zorne *situacije*.

Odnos informacije i sistema, na jednoj, kao i smisla i osjetilnosti, na drugoj strani, stoga je nezgoda, upravo što se zornosti tiče. Trebalo bi društveni smisao u uvjetima informacijske tehnike ponovo povezati sa situativnom estetikom. Društvena »slika« informacijskog doba je sistem mreža, ali tome sistemu potpuno nedostaje aura zborišta (stare »agore«). I vladavina je trebala i neprestano treba, na što podsjeća Schmitt — usporedimo to sa srednjim vijekom — svoje zborište, inače vladavinska moć pada na puku moć funkcije ili moć odlučivanja, koju poznajemo u moderne birokracije. Čini se da je javnost u doba prosvjetiteljstva bila moguće zborište za politiku, no gdje je javnost danas? U doba duboke promjene vrijednosti, što informacijsko doba i jest, mnogi ljudi poživaju opravdano u vlastitoj privatnosti kao neodgovorne i izolirane privatne osobe, koju je Schmitt apostrofirao, a koja uvelike prezire politiku. Mislim da su ipak unutar te bliske distance istinska zborišta za situativnost i danas moguća, čak uz bogato korištenje informacijske tehnike. Ti novi postupci mogu se domisliti sve do romantičnoga, što bi došlo do maloga ekološkoga svijeta, a kompjutor se savršeno tu uklapa u »idilu«.

Privatnost kao ishodišna točka demokracije nije danas u toj mjeri dokinuta, kao što je to Schmitt mislio, ali nama treba barem neko »selo« da bismo riješili problem društveno relevantne politike. U čistoj, subjektivnoj privatnosti — u tome se slažem sa Schmittom — još se ne pojavljuje političko, to znači polis, a ne parlament, to znači brbljaonica. Smatram da su megasistemi kao centri moći i kontrole, uopće klišeizirano mišljenje, historijski prevladani, decentralizacija, potpomognuta mrežnim sistemom također je prisila stvari epohe, umanjivanje sa svojom mogućnošću resituativiranja donosi sada posvuda evolutivne prednosti.

Komunikacija će biti konačno otvorena prema svijetu, svjetskih razmjera, ali politika mora — opet — postati provincijalna. Doseg zorno doživljenog svijeta života, to znači njegov horizont, ne može, vjerujem, prekoračiti stanovitu organičenu veličinu. Naprotiv, sistemi mreže mogu imati veličinu po želji, ali *zborišta* ne mogu. Svijet života je onaj svijet, svima zajednički svijet; njegov logički »rub« je označen mogućom komunikacijom, tj. zajedništvom svih, pa bilo to i sa stanovništvom drugih sazvjeda. Ali svijet života je isto tako svijet u kojem *živimo*, taj u-bitak mora opet biti okvir politike. Sistemi mreža, koji slijede princip pritiska na dugme, *neposredno* ne koriste neposrednoj demokraciji, Schmitt je sasvim točno spoznao u tome paradoks; oni joj koriste posredno, omogućujući novo situativiranje ili okasionalizaciju politike (Spinner). Političko podruštvljavanje je nešto drugo, »manje« nego danas tako često diskutirana komunikacijska zajednica (Apel, Habermas). Po-

litika mora opet postati »politika u užem smislu« (moglo bi se jednostavno reći bliska građanima). »Velika« politika odigrala je svoju ulogu, centri gube svoju moć upravo zbog sistema mreža koji funkcioniraju po principu pritiska na dugme.

Ono što danas još uvijek dovoljno ne razumijemo jest, vjerujem, kako i na temelju čega se može uvidjeti (spoznati) ograničen doseg svijeta života nasuprot »većem« ali na informacijskoj mrežnoj tehnologiji zasnovanom tehničkom svijetu »bez moći«. Jer pitanje moći o kojem mi ovdje zapravo govorimo stvarno je duboko utkano u problematiku javnosti, i time u pitanje o novim medijima i tehnologijama. Na strani visoke tehnologije drži se tako reći prava moć u rukama, to svako tko se u međuvremenu njome dovoljno bavi može dovoljno osjetiti i iskusiti. Ali ono što se tradicionalno razumijeva pod političkom moći neće još dugo postojati, svakako ne u demokracijama, a i to u međuvremenu može svatko dovoljno osjetiti i iskusiti. I to zbog toga jer u demokraciji upravo sve ovisi o »funkcioniranju« javnosti, odnosno diskursa, toga kako Schmitt kaže »javnoga vijećanja«. Ali oboje sve više i više prijeti da nestane. Ne zato što bi ih tehnika uzurpirala, nego jer su tehniku intelektualci — uostalom oduvijek — potcjenjivali u pogledu na njezine sposobnosti da društvene spoznaje indirektno neutralizira(ju) time što pritisak prisile stvari, svakodnevnoga tehničkoga svijeta života čini upravo nemogućim je ono što je Husserl nazvao epochom filozofski reflektirajuću distanciranost spram prividno samorazumljivih valjanosti. Za ostvarenje epohe ne stiže se avionom, ni u kom slučaju. Situativna refleksija jeste i ostaje moguća samo u socijalnoj komunikaciji *face to face*, licem u lice.

Preveo s njemačkog:

Tihomir Cipek

Holger van den Boom

CARL SCHMITT AND »PUSH-THE-BUTTON DEMOCRACY«

Summary

In the contemporary society there are several important processes at work: the crisis of political representation, the strengthening of the local political participation and the informational transformation of the society. The technological capabilities have brought us close to the ideal of direct democracy. Technically feasible »push-the-button democracy« is being shaped also by modern communication media. Carl Schmitt faced with the crisis of parliamentarianism was right in identifying two ways of its elimination: dictatorship and direct democracy. Opting for the middle solution Schmitt reduces the possibility for the people to make decisions to their ability of providing a digital yes or no answer to the questions put in advance. The binary yes—no or friend—foe pattern lies at the root of the information process as well.